

Kommentar: Sverige som retorik

ZBIGNIEW KRUSZYŃSKI

PROFESSOR NEUGER har presenterat en utmärkt översikt som måste ha varit så mycket svårare att åstadkomma som den behandlar frånvaro - olika former av frånvaro eller skennärvaro. Den skulle kunna bära rubriken: "Svensken i polsk litteratur - *vacat*". Svenskens närvaro i polsk litteratur är allt annat än massiv. Först, på 1500- och 1600-talet, är den sålunda mest påtaglig i en negativ betydelse. Svensken förkroppsligar något som vi, polacker, ingalunda vill vara -han är efemär men motbjudande, precis som den sillstank han identifieras med. Han begränsas till ett litterärt uttrycksmedel, till det retoriska; han fungerar som metafor eller liknelse, ingår i ett mytologiskt-folkloristiskt instrumentarium, "svensk" är lika med 'grym', "svensk" är lika med 'barbarisk', "svensk" är lika med 'hädisk'; hans betydelse är rent stilistisk, han lämpar sig bäst för talesätt och ramsor: "på svenskt vis" betyder 'oärligt', "försvunnen som svensken vid Poltava" innebär 'borta för gott', etc, etc. Tazbir skriver att den kopist som skrev av Paseks *Memoarer* inte kunde låta bli att lägga till epitetet "hund" då Pasek skrev "lutheran", eftersom det var i så gängse bruk, kom så automatiskt. Senare, på 1800-talet, har vi hos Sienkiewicz att göra med en svensk overetablering, men det rör sig snarare om ett kollektivt spöke av svenskheten där man saknar individualiserade gestalter. Svensken representerar - det har Leonard Neuger påpekat - en opersonlig styrka som man måste besegra. Den fysiska styrkan kännetecknar honom också hos Witkiewicz, han är välmuskulerad men intellektuellt helt frånvarande. I dagens litteratur (hos Jerzy Pilch till exempel) skulle den intellektuelle svensken äntligen kunna äntra scenen men hans närvaro visar sig onödig, ofullbordad, parodisk, ornamental. Till sist blandas han samman med tysken, "ser ut som en tysk". Han tjänar som protes för polacken Gustavs bedrifter och är varken intellektuell eller kåt. Inte kåt på någonting. Och vart *désintéressement* är här ömsesidigt.

Romanen *Schwedenkräuter*, påstår professor Neuger, bryter denna svensk-polska onda cirkel. Verkligen? Jag betvivlar det. Visserligen har vi här ett något bredare spektrum, handlingen är ju för-

lagd till Sverige och berättaren försöker beskriva landet där "det är så kallt att till och med TV-reportrarnas mikrofoner är iklädda en yllesocka". Men berättelsen urartar. Berättaren ironiserar över måttet, han förebrår de svenska räkneorden att de är för precisa och de svenska vokaler att de är för flytande, osv, osv. Visst ligger det ett uns av sanning här i västvärldens kritik, men merendels är denna kritik självmördande. Detta faktum ville inte den polska kritiken acceptera. Varför? Kanske därför att berättaren är en Främling, och Främlingen är i dagens kultur ett slags kultfigur. Vår kultur behöver en Främling för att bekräfta sig själv. Och Främlingen kan man inte närma sig, eftersom han ju då riskerar att upphöra att vara en Främling. Berättaren i *Schwedenkräuter* är ingen lyxflykting från Polen, han är en riktig *displaced person*, en veritabel svartskalle från Armenien eller kanske Kurdistan. Man måste konstatera att sådana blir bragda om livet *minst* två gånger. Först hemma, på plats, när de bombas och gasas. Och sedan här, hos oss, *i* exilen, när de tjänar som *exemplum*, inte som människor av kött och blod, utan som exempel på något annat, helst något abstrakt: kamp, internationellt samarbete, rättvisa, orättvisa, det kvittar! Därför försökte jag förse Främlingen med några mänskliga kännetecken: han är utan tvekan voyeur, han förför minderåriga, han är fruktansvärt elak, han träffar någon annans fru. Han gör säkert Sverige ingen rättvisa. Och vad gör Sverige med honom? Sverige gör honom poetisk. Stilen, det poetiska, är hans sista räddning. Är vi inte här tillbaka på ruta ett? Sverige som litterärt medel, Sverige som retorik, rentav tvångsstilisering.

Man kan fråga sig varför den polska litteraturen kapitulerar inför svensken. Är han inte tillräckligt intresserad? Är han för självupptagen? Är det bättre med andra nationer? Eller skall vi kanske vända på frågan: Varför skulle litteraturen syssla med nationella begrepp? Har den något att vinna på det, förutom katalytisk, poetisk kraft? Eller, som Gombrowicz varnade, skall den vinna i kulturgeografi, men förlora på djupet. Från litterär synpunkt är det kanske fel ämne vi diskuterar?

STOCKHOLM